

סימן ה [ג ע"א]

הקדמה

שנינו בבבלייתא כי לשיטת ר' שמעון אין מעילה – מדאורייתא - בקדשי גוים. מבארת הגמרא את מקורו של ר' שמעון:

לשון ראשונה	לשון ראשונה	לשון ראשונה	לשון ראשונה
א	ב	ג	ד
מ"ט דכתיב	מאי טעמא גמר	מאי טעמא גמר	מאי טעמא כדר'
נפש כי תמעול	חטא חטא	חטא חטא	אבהו דאמר ר'
מעל וחטאה	מתרומה,	מתרומה,	אבהו ילפה מעילה
בשגגה וילפינן	ובתרומה כתיב	להלן ישראל	חט חט מתרומה,
חטא חטא	ולא יחללו את	ולא גוים אף	כתיב במעילה נפש
מתרומה,	קדשי בני	כאן מעילה ¹⁸	כי תמעול מעל
ובתרומה כתיב	ישראל, בני	ישראל ולא	וחטאה וכתיב
בני ישראל ולא	ישראל ולא	גוים.	בתרומה ולא תשאו
עובדי כוכבים.	גוים.		עליו חטא
			בהרימכם. וכתיב
			בתרומה ולא יחללו
			את קדשי בני
			ישראל את אשר
			ירימו, בני ישראל
			ולא גוים.

לשון שניה א

מאי טעמא דכתיב במעילה דבר אל בני ישראל נפש כי תמעול מעל בני ישראל ולא גוים.

לשון שניה ב <נוסח משוער>

מאי טעמא דכתיב בקרבנות דבר אל בני ישראל, בני ישראל ולא גוים.

מקורות הלשוניות

לשון ראשונה א: נוסח הדפוס [על פי בה"ז]. בכתבי היד: מינקן.

לשון ראשונה ב: בכתבי היד: וטיקן 120, גליון פלורנץ. בסוגיא המקבילה: זבחים מה ע"א [הנוסח דומה לגליון פלורנץ].

לשון ראשונה ג: בכתבי היד: פריז.

לשון ראשונה ד: בראשונים: שטמ"ק אות ד בשם "ס"א'. בכתבי היד: גניזה 1.

לשון שניה א: נוסח הדפוס [עד שהגיהו על פי בה"ז]. בראשונים: שטמ"ק אות ד בשם גליון בשם 'יש ספרים דגרסי', שטמ"ק שם בשם גליון אחר, שטמ"ק שם בשם הרב המעילי, שטמ"ק שם בשם תוס' בשם 'בקצת ספרים איכא לישנא אחרינא'. [הראשונים המובאים בשטמ"ק הקשו על הלשון השניה, ונראה שכולם סברו שהעיקר כלשון הראשונה]. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119.

לשון שניה ב: רמב"ם הלכות מעילה פרק ה הלכה ט"ו, תועלות הרלב"ג, ויקרא ה, התועלת הכ"א, השורש החמישי. [ייתכן שרלב"ג העתיק מהרמב"ם, אם כי הוא ציין בפירוש לתמורה זבחים].

מקורות נוספים: שטמ"ק ב אות ה ציטט כלשון הראשונה, ולכאורה דבריו הינם ציטוט מלשון תוס' אחרות וכדומה. מספר ראשונים בקידושין ציטטו כלשון הראשונה: תוס', ריטב"א, תוס' רבינו שמואל. הריטב"א ציטט מהסוגיא בתמורה; תוס' רבינו שמואל ציטט מתמורה ומזבחים; תוס' [דפו"ר] ציטטו ממנחות, נוסח זה מוטעה והגיהו כי כוונת התוס' לצטט מזבחים, אכן אפשר גם כי כוונת תוס' לצטט מתמורה. בילקוט שמעוני רמז תעו יש נוסח חמישי ללשון הראשונה! ולא ידוע אם מעתיק מזבחים או מתמורה.

¹⁸ מעילה. תיבה זו נראית כביאור שחדר לתוך הנוסח.

פירוש הלשוניות

שתי הלשוניות ממעטות גוים מדין מעילה. הלשון הראשונה לומדת גזירה שוה למעילה מתרומה שבה התמעטו גוים מן הכתוב 'ולא יחללו את קדשי בני ישראל'. הלשון השניה לומדת מכך שלגבי מעילה עצמה נאמר 'בני ישראל'. בפרשת מעילה לא נכתבו כלל התיבות 'בני ישראל', וישנן שתי גרסאות בלשון השניה מאיזה 'בני ישראל' לומדים. בלשון השניה א' כתוב שהמקור הוא ממה שנאמר: 'דבר אל בני ישראל נפש כי תמעול מעל'. פסוק זה אינו קיים, וראה ב'דיון בלשוניות' שהבאנו את דברי המפרשים בעניין. הלשון השניה ב' לומדת מכך שבפרשיות הקרבנות כתוב 'דבר אל בני ישראל', ומכך למדים אנו שרק לבני ישראל יש כח להקדיש קרבנות קדושת הגוף.

הלשון הראשונה הובאה בכתבי היד במספר סגנונות, יש המאריכים בהבאת הפסוקים ויש המקצרים. אין בין סגנונות אלו הבדל בפירוש הענין, אלא שינויי ניסוח בלבד.

נפקא מינה בין הלשוניות

תרומת הגוי

הלימוד שבלשון הראשונה מבוסס על ההנחה שלגוי אין כח להחיל תרומה. שטמ"ק אות ה הביא כי ההנחה שנויה במחלוקת תנאים. ראה במסכת תרומות (פ"ג מ"ט): "הגוי והכותי תרומתן תרומה... תרומת הגוי מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר". לשיטת חכמים בטל הלימוד שבלשון הראשונה, ונראה כי חכמים ינקטו שהמקור לפטור מעילה בקדשי גוי הינו כמבואר בלשון השניה.

ממש כדברים האלו כתבו תוס' (ד"ה ומעשר) לגבי המקור לכך שקדשי גויים אין עושין תמורה (לקמן סימן ז). אף שם יש שתי לשונות שאחת מהן מבוססת על דעת ר' שמעון הסובר שאין הגוי יכול להחיל תרומות ומעשרות, וכתבו תוס' כי חכמים ינקטו כלשון האחרת. פלא הוא בעיני מדוע תוס' והראשונים לא כתבו כן גם בענייננו לגבי המקור לפטור קרבן גויים מדין מעילה.

על פי האמור, יתכן כי חילוק הלשוניות בסימן ז הינו המשך לחילוק הלשוניות בסימן ה: בשני המקומות המחלוקת הינה האם למעט קדשי גוים ממה שנאמר בגוף הפרשה 'בני ישראל', או למעט בגזירה שוה מפטורו של גוי מתרומות ומעשרות כשיטת ר' שמעון הסובר כן. גם על פי כתבי היד רואים שמחלוקות אלו קשורות זו לזו. הגורסים בסימן ז שהמיעוט הוא מן הכתוב 'בני ישראל' [הלשון הראשונה], גורסים כן אף בסימן ה [הלשון השניה]. הגורסים בסימן ז שהמיעוט הוא מגזירה שוה [הלשון השניה], גורסים כן אף בסימן ה [הלשון הראשונה]. אמנם, בסימן ז ישנם גם מקורות הגורסים את שתי הלשוניות; חלקם (מינכן, וטיקן 120, דפוסים חדשים) גורסים בסימן ה כלשון הראשונה שהמיעוט הוא מגזירה שוה, וחלקם (דפוסים ישנים) גורסים בסימן ה כלשון השניה שהמיעוט הוא מתיבות 'בני ישראל'.

להלכה

יתכן שיש לפנינו מחלוקת בין הלשוניות האם לגבי תרומת גוי הלכה כחכמים או כר' שמעון. לאידך גיסא, יתכן כי הגורסים שהלימודים בסוגייתנו סמוכים על דעתו של ר' שמעון לגבי פטור תבואת הגוי מתרומות ומעשרות, עשו כן מפני שסוגייתנו באה לבאר את דעת ר' שמעון המיקל בקדשי גויים¹⁹. אם כן, יתכן להוציא מגירסה זו מסקנא הפוכה – כשם שאין הלכה כר' שמעון לעניין תרומת הגוי, כך אין הלכה כמותו לגבי קדשי גויים.

למעשה, בכל הנידונים שבסוגייתנו פסק הרמב"ם כר' שמעון, בין לגבי תרומת הגוי ובין לגבי קדשי גויים.

מיהו התנא המחלק לגבי מעילה בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית

ראה בסימן ט, נפקא מינה בין הלשוניות – ראייה שניה, כי תתכן נפקא מינה נוספת ממחלוקת הלשוניות בענייננו.

¹⁹ בסיום הסוגיה (סימן ט) הגמרא מבארת על פי הגזירה שווה מתרומה את מקור החילוק לגבי מעילה בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית. שם נביא כי נחלקו רש"י ור"י אם חילוק זה הינו כדעת ר' שמעון או כדעת ר' יוסי. הדברים שכתבנו כעת אמורים רק לפי שיטת רש"י שהמשך הסוגיה מבאר את דעתו של ר' שמעון.

דיון בלשונות

קושיות על הלשון הראשונה

הקשו הראשונים מדוע אין הלשון השניה דורשת מ'בני ישראל' למעט קרבן גוים ממעילה (קושיית הגליון בשטמ"ק אות ד). ואחרי שלא דרשים כך מדוע לא דרשים למעט נשים ממעילה (קושיית תוס' בשטמ"ק שם). בגליון הנ"ל תירץ את קושייתו שמהתיבות 'בני ישראל' לומדים למעט גוי שמעל; ומהגזירה שוה לומדים למעט קרבן גוי ממעילה, אפילו אם ישראל ימעל בו.

אפשר ליישב את קושיית הראשונים בפשיטות, על פי המבואר בסמוך שבפרשת מעילה כלל לא כתוב 'בני ישראל', ולא שייך להקשות ולדון מה תדרוש הלשון השניה מפסוק שאינו קיים. הפסוק שנצטט שם 'דבר אל בני ישראל' (ויקרא ד ב – תחילת פרשת החטאות), נדרש בתורת כהנים למעט גוים מהבאת קרבן חטאת. ברם, הגמרא במנחות עג"ב דורשת מפסוקים אחרים אלו קרבנות יכולים הנכרים להביא, ואין הגמרא דורשת פסוק זה, ובכך חוזרת למקומה הקושיה מה תדרוש הלשון הראשונה מן הפסוק 'דבר אל בני ישראל'.

קושיות על הלשון השניה

הקשו הראשונים על הלשון השניה א', הלא אין כלל פסוק 'דבר אל בני ישראל נפש כי תמעול מעל' (שטמ"ק אות ד בשם גליון אחר ובשם הרב המעילי). מחמת קושיא זו הסיק בעל 'גליון אחר', שהעיקר כלשון הראשונה. הרב המעילי רצה לתרץ שסומכים על כך שנאמר בתחילת פרשת החטאות (ויקרא ד ב) 'דבר אל בני ישראל'. אך כתב בעצמו שתירוצו זה דחוק מכיוון שפרשת מעילה נמצאת בפרשה אחרת והרבה עניינים מפסיקים בינה ובין הפסוק 'דבר אל בני ישראל'.

עוד הקשו על הלשון השניה מכך שבהמשך הסוגיא מובא בפירוש שמיעוט קרבן גוים ממעילה הוא על פי הגזירה שוה בין תרומה למעילה. [הגמרא מבארת על פי זה את החילוק בין קדשי בדק הבית לקדשי הגוף, שרק בקדשי הגוף יש גזרה שוה למעילה. לכן קדשי בדק הבית של גוי לא התמעטו מהגזירה שוה ויש בהם מעילה]. הקושיה מובאת בשטמ"ק אות ד בשם גליון ובשם תוס'. הם הקשו על הלשון השניה א', ויש להוסיף שהקושיה קשה גם על הלשון השניה ב'.

תוס' לא תירצו על הקושיה. בעל הגליון תירץ שהמיעוט בתחילת הסוגיא מ'בני ישראל' הוא לפי דעת ר' שמעון שממעט כל קדשי גוים ממעילה, והמיעוט בהמשך הסוגיא מגזירה שוה הוא לפי דעת ר' יוסי הממעט רק קדשי הגוף ולא קדשי בדק הבית. בעל הגליון ציין בעצמו שתירוצו הוא רק לפי שיטת ר"י (תוס' ב ע"ב ד"ה במה דברים אמורים), אך רש"י מסביר את מחלוקת ר' שמעון ור' יוסי באופן שונה: ר' שמעון הוא שמחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, ור' יוסי סובר שבין בזה ובין בזה יש מעילה, וקדשי גוים כלל לא התמעטו ממעילה.

לפי כתבי היד שבידינו יש תירוץ פשוט על קושיית הראשונים, שכן שני כתבי היד הגורסים בסימן ה את הלשון השניה א' – וטיקן 119 ופלוּרנץ – אינם גורסים כלל בהמשך הסוגיא את דברי הגמרא על החילוק בין קדשי מזבח לקדשי בדק הבית. אלא הם גורסים שם כפי הלשון השניה בסימן ט. כפי הנראה גם הרמב"ם שהוא המקור ללשון שניה ב גרס בסימן ט כלשון השניה. ראה גם מה שנכתב שם לגבי גירסת ראשונים נוספים. ישנם כתבי יד – פריז ואולי אף גניזה 1 – הגורסים כאן כלשון הראשונה ובסימן ט כלשון השניה, ואין בכך קושיה מכיוון שלגרסתם הגמרא כאן ממעטת מעילה בקדשי גוים מגזירה שוה, ולקמן אין הגמרא עוסקת כלל בדין מעילה.

סימן ו [ג ע"א]

הקדמה

שנינו בברייתא כי לדעת ר' שמעון אין חייבים על קדשי גויים משום פיגול נותר וטמא, וכן שנינו במשנה זבחים מה ע"א.

מבאר הגמרא את טעמו של ר' שמעון:

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית	לשון רביעית
ואין חייבין עליהם משום פיגול נותר וטמא, דכתיב בה בטומאה דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם [וגו'] . ויליף נותר חילול חילול מטומאה, דכתיב גבי טומאה בני ישראל ולא יחללו וגו', וכתיב גבי נותר ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל. ויליף פיגול עון עון מנותר, דכתיב גבי פיגול והנפש האוכלת ממנו עונה תשא, וכתיב גבי נותר ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל, וכולהו בני ישראל ולא עובדי כוכבים.	ואין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטומאה, מאי טעמא דאתי פיגול עון עון מנותר ואתי נותר חילול חילול מטומאה ובטומאה'ה	ואין חייבין עליהן משום פיגול נותר וטמא, (אותו) [אתו] פגול (ועון) [עוון] מנותר, ונותר חלול מטומאה, ובטומאה'ה	ואין חייבין עליהן משום פיגול מאי טעמא יליף עוון עוון מנותר, כתיב גבי פיגול ו[ה]נפש האוכלת ממנו עונה תשא וכתיב גבי נותר ואוכליו עונו [ישא כי את קדש ה' חלל] . ויליף נותר חילול חילול כתיב גבי נותר חילול כתיב גבי נותר חילול [ו]נותר גבי ט[ו]מאה (דנזה) [וינזרו] [מקדשי בני ישראל ולא יחללו], בני ישראל ולא עונו ישא ויליף עון עון מנותר.

מקורות הלשונות

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: פלורנץ, פריז, וטיקן 119, וטיקן 120.

מקורות לשון שניה: גליון פלורנץ. [כעין לשון זו כתוב לפנינו בזבחים מה ע"א].

מקורות לשון שלישית: כת"י מינכן.

מקורות לשון רביעית: גניזה 1.

פירוש הלשונות

פירוש כל הלשונות שוה. מקור מיעוט גויים הוא לגבי טומאה [שנאמר 'מקדשי בני ישראל']. מטומאה לומדים בגזירה שוה לנתר, ומנתר חוזרים ולומדים בגזירה שוה לפיגול.

ההבדל בין הלשונות הוא רק בסגנון הנוסח. הלשון הראשונה מתחילה מהמקור שהוא דין טומאה, ולומדת משם לנתר ומנתר לפיגול. הלשון השניה והרביעית מתחילות מסוף הלימוד שהוא פיגול ולומדות אותו מנתר ולומדות נותר מטומאה, ואחר כך מביאות את הלימוד לגבי טומאה שהוא מקור הכל. הלשון השלישית משלבת את הלשון השניה עם הלשון הראשונה, ונראה שהתחברו כאן שתי נוסחאות.

הבדל נוסף בין הלשונות הוא אם להאריך או לקצר. הלשון הראשונה והרביעית מאריכות להביא את פסוקי הלימוד והגזירות השוות. לעומתם הלשון השניה מקצרת ואינה מביאה את לשונות הפסוקים. הלשון השלישית בחלקה מקצרת ובחלקה מאריכה, ונראה שיש שם ערבוב נוסחאות.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה שאין לפנינו הבדל בהלכה או בסברא, אלא הבדל סגנון בלבד.

הערה

קיימת הקבלה חלקית בין סימן ה לסימן ו. חילופי הלשון בסימן ה: לשון ראשונה א, לשון ראשונה ב, לשון ראשונה ד; מקבילות בסגנון לחילופי הלשונות בסימן ו: לשון ראשונה, לשון שניה, לשון רביעית. כפי שניתן להבחין שהסגנון שוה. [לעומת זאת, ללשון ראשונה ג בסימן ה, אין שום קשר ללשון השלישית בסימן ו].

לא בכל המקורות אפשר לראות הקבלה כפי ההשוואה הנזכרת. אלו הם המקורות שאפשר לראות בהם הקבלה: נוסח הדפוס, גליון פלורנץ, הסוגיא בזבחים, גניזה 1. ואלו המקורות שאי אפשר לראות בהם הקבלה: וטיקן 120, פריז, מינכן. במקורות הגורסים בסימן ה את הלשון השניה [פלורנץ, וטיקן 119] כמובן אי אפשר לראות הקבלה, שהרי בסימן ה אין הם מביאים גזירה שוה אלא לימוד מעצם הפרשה, וסגנון הגמרא אינו יכול להיות דומה לסימן ו שבו מובאת גזירה שוה.

סימן ז [ג ע"א]

הקדמה

דעת ר' שמעון הינה שקדשי גויים אינם עושים תמורה. מבאר הגמרא את טעמו של ר' שמעון:

לשון ראשונה

ואין עושין תמורה דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר, וכתיב בריש עניינא דבר אל בני ישראל לאמר איש כי יפליא נדר בערכך.

לשון שניה

ואין עושין תמורה, מ"ט דאיתקשא תמורת בהמה למעשר בהמה ומעשר בהמה למעשר דגן, וגבי מעשר דגן כתיב (כל) [כי את] מעשר בני ישראל אשר ירימו לה, בני ישראל ולא גויים.

מקורות הלשונות

מקורות לשון ראשונה: בראשונים: תוספות זבחים מה ע"א ד"ה ואין, תוספות ערכין ה ע"ב ד"ה יכול. [יתכן שתוספות בזבחים גרסו בסוגייתנו בתמורה גם את הלשון השניה אלא שלא הוצרכו להביאה שם, אך מדברי תוס' בערכין מוכח שהם לא גרסו בסוגייתנו את הלשון השניה כלל]. בכתבי היד: פלורנץ, פריז, וטיקן 119.

מקורות לשון שניה: בראשונים: רש"י [על לשון זו כתב רש"י ה"ג ונראה שראה גם את הלשון הראשונה, ורצונו לומר שלא גורסים אותה]. בכתבי היד: גניזה 1, גליון פלורנץ. בסוגיות המקבילות: הגמרא בזבחים מה ע"א מביאה רק את הלשון השניה, ויש שם המשך משא ומתן על לשון זו.

מקורות לשתי הלשונות: נוסח הדפוס. בראשונים: תוספות, רבינו גרשום [בפירוש רגמ"ה מובאת רק הלשון השניה אך היא מתחילה בתיבת "לא", ונראה מכך שהוא גרס גם את הלשון הראשונה]. בכתבי היד: מינכן, וטיקן 120. בכתבי היד סדר הלשונות הפוך, אבל בתוספות ורבינו גרשום סדר הלשונות הינו כמו בדפוס.

פירוש הלשונות

שתי הלשונות ממעטות גוים מדין תמורה. הלשון הראשונה לומדת מכך שבתחילת פרשת תמורה נאמר 'בני ישראל'. הלשון השניה לומדת מכך שבמעשר דגן יש מיעוט שגוים לא יכולים להחיל מעשר. ממעשר דגן הדין נלמד בהיקש למעשר בהמה, וממעשר בהמה הדין חוזר ונלמד בהיקש לתמורה.

נפקא מינה בין הלשונות

גדר מיעוט גוי מתמורה

בספר דבר אברהם (ח"א סימן טו סוף ענף א) כתב שלפי הלשון הראשונה - הלומדת מן הפסוק 'דבר אל בני ישראל... ואם המר ימיר...' - המיעוט הוא כלפי הגוי עצמו, ולפי הלשון השניה - הלומדת ממעשר בהמה - המיעוט הוא כלפי קרבן הגוי. עוד כתב שם שיתכן ותהיה מכך נפקא מינה לדינא לגבי גוי שהפריש קרבן והתגייר ואחר כך המיר בקרבנו, מכיוון שבציור זה הבעלים הוא ישראל, אך יתכן שלקרבן יש שם 'קרבן נכרי'. נראה כי כוונת הדבר אברהם לבאר שהלימוד השני אינו היקש רגיל אלא התורה מלמדתנו שתמורה חלה רק על קרבן הדומה למעשר בהמה, דהיינו קרבן ישראל. לדרך זו אכן יוצא שהמיעוט הוא כלפי קרבן הגוי. אמנם, אפשר לבאר את הלימוד בדרך נוספת שהתורה מלמדתנו כי תמורה שוה למעשר בהמה ורק מי שיכול להחיל מעשר בהמה יכול גם להחיל תמורה. לדרך זו יוצא שגם לפי הלשון השניה המיעוט הוא כלפי הגוי עצמו ולא כלפי קרבן הגוי.

נפקא מינה נוספת: א. כללי הלימודים בקדשים. ב. דין תרומת נכרי.

בלשון השניה כלולים שני חידושים: חידוש אחד הוא שגוים לא יכולים להחיל מעשר דגן. חידוש שני הוא שאפשר ללמוד היקש מהיקש אפילו בענייני קדשים, אם המקור המלמד מדבר בדיני חולין [כגון כאן - מעשר דגן]. החידוש הראשון תלוי במחלוקת תנאים (תוד"ה ומעשר), והחידוש השני תלוי במחלוקת אמוראים (זבחים מה ע"א, נ ע"א). בלשון הראשונה אין הוכחה מה דעת הגמרא לגבי חידושים אלו.

דיון בלשונות

קושיית תוספות בתמורה על הלשון השניה:

תוספות בסוגייתנו (ד"ה ומעשר דגן), הקשו על הלשון השניה הנוקטת בפשיטות שמעשר דגן נוהג רק בישראל, מדברי חכמים הסוברים שגוי כן יכול להפריש תרומות ומעשרות (ראה מסכת תרומות פ"ג מ"ט). תירצו תוספות שבאמת הלשון השניה הינה כדעת ר' שמעון החולק וסובר שגוי לא יכול להפריש תרומה, ואילו חכמים יסברו כלשון הראשונה.

קושיית תוספות בערכין על הלשון הראשונה:

תוס' ערכין דף ה ע"ב [ד"ה יכול] הקשו על הלשון הראשונה שהפסוק 'דבר אל בני ישראל איש...' כבר נדרש לענין אחר בסוגיא בערכין, ואם כן היאך הלשון הראשונה יכולה לדרוש מפסוק זה דרשה שונה. תירצו תוספות: "ו"ל דבפרק ב"ש במסכת זבחים (דף מה.) איכא דרשא אחריתי למעוטי עובדי כוכבים דתמורה ועלה סמיך". דהיינו, גם הלשון הראשונה מודה שבאמת הדרשה העיקרית היא כפי הלשון השניה [שתוס' גרסו רק בזבחים ולא בתמורה], אך העדיפה הלשון הראשונה להביא לימוד פשוט מגוף הפרשה, ולא להביא את הלימוד העיקרי שנצרך לראיות מפרשיות אחרות. כסגנון תירוץ זה כתבו תוספות בכמה מקומות שדרך הש"ס להביא דרשה פשוטה אף אם אינה הדרשה העיקרית. ראה לדוגמה תוס' עירובין טו ע"ב ד"ה בכתיבה.

קושיית הגמרא בזבחים על הלשון השניה:

הגמרא במסכת זבחים (מה ע"א) מקשה על הלשון השניה הלומדת בשני היקשים [- היקש מעשר דגן למעשר בהמה והיקש מעשר בהמה לתמורה], הלא הכלל המוסכם הוא שבדיני קדשים אי אפשר ללמוד היקש מהיקש. מתרצת הגמרא שני תירוצים: [א]. מכיוון שהמלמד הראשון [מעשר דגן] הוא חולין, אפשר ללמוד היקש מהיקש. אמנם הגמרא תולה תירוץ זה במחלוקת אמוראים האם באופן כזה אפשר ללמוד היקש מהיקש. [ב]. יש רק היקש אחד והוא הלימוד ממעשר בהמה לתמורה, ומעשר בהמה עצמו אינו נצרך ללמוד בהיקש ממעשר דגן, אלא גם ללא היקש יודעים אנו שגוי אינו יכול לעשר מעשר בהמה.

שלושת המקורות נוגעים זה בזה ומשלימים זה את זה כדלהלן:

תוספות בתמורה נקטו בתירוצם שלדעת חכמים העיקר כמו הלשון הראשונה ולא כמו הלשון השניה. תירוץ זה נסתר מדברי התוספות בערכין הסוברים שהלשון הראשונה אינה עיקר הלימוד כלל. אם כן זקוקים אנו ליישוב אחר על קושיית תוספות בתמורה.

על פי תירוץ הגמרא בזבחים על קושייתה אפשר ליישב גם את קושיית תוספות בתמורה. הגמרא בזבחים בתירוצה השני נוקטת שאיננו זקוקים כלל ללמוד תמורה ממעשר דגן [דרך מעשר בהמה], אלא לומדים תמורה ממעשר בהמה עצמו. על פי זה הרי הלשון השניה הלומדת תמורה ממעשר בהמה, אינה רק לשיטת דברי ר' שמעון, אלא נכונים הדברים גם לשיטת חכמים.

סימן ח [ג ע"א]

בדף ג ע"א שב על עצמו חילוק הלשונות 'ואין מביאים נסכים' – 'ואין מביאים עליהם נסכים'.

חילוק הלשונות הנוכחי הינו המשך של חילוק הלשונות בסימן ד וראה מה שכתבנו שם – מקורות הלשונות, מקורות נוספים.

סימן ט [ג ע"א]

הקדמה

שנינו בברייתא כי ר' יוסי מחמיר בקדשי גויים כמו בקדשי ישראל לענין פיגול נותר וטמא והלכות נוספות. עוד שנינו כי לגבי מעילה בקדשי גויים יש לחלק בין קדשי הגוף שאין בהם מעילה ובין קדשי בדק הבית שיש בהם מעילה. [רש"י ור"י נחלקו האם החילוק האחרון הינו לשיטת ר' שמעון או לשיטת ר' יוסי].

מבארת הגמרא את מקורות הדינים:

לשון ראשונה	לשון שנייה	לשון שלישית
אמר ר' יוסי רואה אני	אמר ר' יוסי רואה אני	אמר ר' יוסי רואה אני
בכולן להחמיר, מאי	בכולן להחמיר, מאי	בכולן להחמיר כו'. מאי
טעמא לה' כתיב ביה.	טעמא לה' כתיב ביה.	טעמא קסבר כי גמרה
בד"א בקדשי מזבח		מעילה חטא חטא
אבל בקדשי בדק		מתרומה דומיא
הבית מועלין בהן, מ"ט		דתרומה דקדישא
דכי גמרינן מעילה		קדושת הגוף, אבל
חטא חטא מתרומה		קדשי בדק הבית
דומיא דתרומה דקדוש		דקדושת דמים לא.
קדושת הגוף, אבל		
בקדושת בדק הבית		
דקדושת דמים לא.		

מקורות הלשוניות

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: וטיקן 120. בסוגיות המקבילות: זבחים מה ע"א לפי נוסח שטמ"ק אות יא בשם ספרים ישנים.

מקורות לשון שנייה: בראשונים: בלשון הראשונה והשלישית הגמרא מביאה טעם לחלק לגבי מעילה בין קדשי בדק הבית של גוים ובין קדשי הגוף של גוים. יש ראשונים שכתבו טעמים אחרים לחילוק זה. מכך מוכח שהם גרסו כאן כלשון השנייה שלא מפרשת טעם לחילוק זה. ראשונים אלו הינם: הרמב"ם הלכות מעילה פרק ה הלכה טו, ורבו של רש"י אשר רש"י הביא דבריו בערכין ה ע"ב. רש"י עצמו גרס בסוגייתנו רק את הלשון השנייה כפי שמוכח מדבריו ב ע"ב ד"ה אבל, ודף ג ע"א ד"ה ה"ג מאי, אכן סבר רש"י שגם סוגייתנו סוברת את מה שנאמר בלשון השלישית, כפי שהביא בדף ב ע"ב ד"ה אבל. בכתבי היד: פלורנץ, פריז, וטיקן 119, גניזה 1 [אם כי בנוסח הגניזה חסר, ויתכן שיש לגרוס שם כלשון הראשונה].

מקורות לשון שלישית: בכתבי היד: גליון פלורנץ, מינכן. בסוגיות המקבילות: הגירסה לפנינו בזבחים מה ע"א. כך גם גירסת רש"י ותוס' בזבחים בסוגיה שם, וכן ציטט רש"י בסוגייתנו ובערכין ה ע"ב מן הסוגיה בזבחים.

מקורות ללשון ראשונה או שלישית: בראשונים: מספר ראשונים ציינו כי מפורש בסוגייתנו את סברת החילוק בין קדשי בדק הבית לקדשי הגוף [לגבי מעילה בקרבן נכרים], ומוכח כי ראשונים אלו גרסו כלשון הראשונה או השלישית. ראשונים אלו הינם: רש"י ב ע"ב ד"ה אבל בשם 'אית דגרסי', שטמ"ק אות ד בשם גליון ובשם תוס', שטמ"ק אות טו בשם תוס'.

פירוש הלשונות

ביאור הלשונות

בלשון הראשונה הגמרא מפרשת את טעמו של ר' יוסי המחמיר בקדשי גויים כמו בקדשי ישראל וגם את טעם החילוק לגבי מעילה בין קדשי הגוף לבין קדשי בדק הבית. **בלשון השניה** הגמרא מפרשת רק את טעמו של ר' יוסי. **בלשון השלישית** הגמרא מפרשת רק את טעם החילוק בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית.

יש לציין כי בלשון השלישית אשר לא פירשה הגמרא את טעמו של ר' יוסי, פירשה הברייתא עצמה את טעמו של ר' יוסי: "שנאמר בהן לה". ואף ב"דיבור המתחיל" שמצטטת הגמרא מהברייתא מובא הלימוד²⁰.

ביאור הלימוד הראשון

ר' יוסי מחמיר וסובר שדין קדשי גויים כדין קדשי ישראל. הגמרא מבארת שמקורו של ר' יוסי הינו מתיבת "לה", כלומר מן הפסוק שנכתב בו: "דַּבֵּר אֶל אֶהְרֹן וְאֶל בְּנָיו וְאֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִקְרִיב קָרְבָּנוּ לְכָל נְדָרֵיהֶם וְלִכְל נְדָבוֹתָם אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לִיקָוֶה לְעֹלָה", (ויקרא כב יח). חז"ל דרשו מן התיבות 'איש איש' לרבות שגם גויים יכולים להקריב קרבן (מנחות עג ע"ב), ור' יוסי ממשיך ודורש כי התיבה "לה" שנאמרה בסוף הפסוק מרבה כי גם קדשי גויים הם "לה" ודינם כקרבן ישראל.

כאמור, הלימוד מופיע בכל הלשונות: בלשון הראשונה ובלשון השניה מופיע בדברי הגמרא ואילו בלשון השלישית מופיע בברייתא עצמה.

ביאור הלימוד השני

שנינו בברייתא - לגבי קדשי גויים - כי בקדשי הגוף אין מעילה ובקדשי בדק הבית יש מעילה. הגמרא מבארת שמקור החילוק הינו מעצם הלימוד המלמד שאין מעילה בקדשי גויים, דהיינו: הגזירה שוה מתרומה למעילה מלמדת שאין מעילה בקדשי גויים, וגזירה שוה זו מוגבלת רק לקדשי הגוף מכיוון שתרומה דומה לקדשי הגוף. יש מן הראשונים שהוסיפו כי אף לימוד זה נזקק לדרוש את תיבת "לה". ראה תוס' ד"ה מאי תרומה ותוס' שבשטמ"ק אות טו ומה שנוסיף בהערות על דבריהם.

כאמור, הלימוד מופיע בלשון הראשונה ובלשון השלישית ואינו מופיע בלשון השניה.

בסימן ה הבאנו כי נחלקו הלשונות מהו המקור המלמד שאין מעילה בקדשי גויים: הלשון הראשונה שם לומדת גזירה שווה מתרומה למעילה ואילו הלשון השניה שם לומדת מן התיבות 'בני ישראל'. כעת הבאנו כי הגמרא ממשיכה לדון בנושא ובלשון הראשונה והשלישית בענייננו מבואר כי מיעוט קדשי גויים ממעילה הינו על פי הגזירה שווה מתרומה, והרי זה לכאורה כהמשך ללשון הראשונה שהבאנו בסימן ה. עוד הבאנו בסימן ה [סוף סעיף 'דיון בלשונות'] כי יש נוסח הגורס לעיל כלשון השניה ובענייננו כלשון הראשונה או השלישית, ראה שם ביאור העניין.

כפי שציננו, הלשון השניה בסימן ה ממעטת קדשי גויים מדין מעילה על פי הפסוק 'בני ישראל' ולא מגזירה שווה. מאחר שכן, בטל הלימוד השני בענייננו הלומד מן הגזירה שווה לחלק לגבי קדשי גויים בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית וזקוקים אנו ללימוד אחר. כמו כן, הלשון השניה בענייננו אינה גורסת שמקור החילוק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית הינו על פי הגזירה שווה, וניתן לטעון כי לשון זו סוברת שהמקור הינו שונה, בייחוד לאור כך שתוס' כאן ועוד מקומות הקשו על הגירסה הלומדת שמקור החילוק הינו על פי הגזירה שווה ונדחקו לבאר גירסה זו.

²⁰ על פי כתב יד מינכן שהינו המקור השלם ללשון השלישית בסוגייתנו. במקורותיה האחרים של הלשון השלישית אין הנוסח שווה: בגליון פלורנץ לא מובא כלל הלימוד בלשון הברייתא. בברייתא עצמה לא הגיה בעל גליון פלורנץ על הנוסח שבגוף כתב היד, וב"דיבור המתחיל" קיצר וכתב רק: "אמר ר' יוסי רואה אני בכולן להחמיר כן". בסוגיה המקבילה בזבחים מה ע"א יש סתירה פנימית בכך שבברייתא עצמה מובא הלימוד ואילו ב"דיבור המתחיל" לא מובא הלימוד אלא כתוב: "אמר רבי יוסי: רואה אני בכולן להחמיר; בד"א - בקדשי מזבח כו".

ואכן, מצאנו בדברי הראשונים מקורות נוספים לחילוק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית: רש"י ערכין ה' ע"ב ד"ה 'אבל קדשי' כתב: "ומפי המורה שמעתי בקדשי מזבח דעובדי כוכבים אין מועלין בהם משום דמצינו חילוק בין קדשי מזבח דעובדי כוכבים לקדשי מזבח דישראל שאין חייבין עליהן משום פיגול נותר וטמא כדאמרינן בשמעתא קמייטא דתמורה (דף ב:)²¹, אבל בקדשי בדק הבית דעובדי כוכבים לא מצינו חילוק הלכך מועלין בהן". רש"י עצמו חלק שם על רבו מכיוון שגרס בסוגיה בזבחים כלשון השלישית. יש לציין כי דווקא מסכת זבחים לא למד רש"י מפי רבותיו, שכן במסכת זו הוא מציין תדיר למה שלימדוהו רבותיו במסכתות אחרות, ועל כן אין לידע כיצד גרס רש"י בסוגיה בזבחים.

הרמב"ם (מעילה ה טו) כתב: "קדשי עכו"ם אם לבדק הבית הקדישו מועלין בהן, ואם קדשי מזבח הן אין בהן מעילה מן התורה שנאמר בקרבנות דבר אל בני ישראל". כלומר, הרמב"ם נוקט כי המקור למעט קדשי גויים ממעילה הינו על פי הכתוב בפרשיות הקרבנות 'דבר אל בני ישראל'. בסימן ה הבאנו לימוד זה בשם 'הלשון השניה – ב'. לפי זה מובן כי המקור לחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית הינו מכך שעצם המיעוט ממעילה נאמר לגבי קרבנות שהינם קדשי הגוף ולא לגבי קדשי בדק הבית.

נפקא מינה בין הלשונות

מעצם הדברים האמורים בשלושת הלשונות לא צריך לצאת נ"מ לדינא, שכן אין כאן הלכות חדשות אלא מקורות להלכות שנאמרו בברייתא. אכן, מבין השיטין אפשר להוציא נפקא מינה לדינא כפי שיבואר.

מיהו התנא המחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית

בסיום הברייתא נאמר כי אין מעילה בקדשי הגוף של גויים ויש מעילה בקדשי בדק הבית של גויים. מיהו התנא הסובר חילוק זה? נחלקו בדבר רש"י ור"י (תוס' לעיל ב ע"ב ד"ה במה): לשיטת רש"י ר' שמעון הוא המחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, ואילו לדעת ר' יוסי יש מעילה בקדשי גויים בכל אופן. לשיטת ר"י ר' יוסי הוא המחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, ואילו לדעת ר' שמעון אין מעילה בקדשי גויים בכל אופן. תוס' שם הביאו כי בתוספתא זבחים (פ"ה ה"ד) מוכח כדברי רש"י, וראה בהערות על דברי תוס' שהבאנו ראיות כי בכמה מקומות נקטו בעלי התוס' כשיטת רש"י.

מחילוק הלשונות בסוגייתנו ניתן להביא שלוש ראיות שונות כדברי ר"י:

ראיה ראשונה

בלשון השלישית הגמרא מבארת רק את טעם החילוק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, וה'דיבור המתחיל' פותח מהתיבות "אמר ר' יוסי {רואה אני}...", ולא רק מן התיבות "במה דברים אמורים...". משמע שר' יוסי הוא האומר "במה דברים אמורים..." ומחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית.

יתר על כן, בשתיים מתוך שלוש מקורות הלשון השניה – גליון פלורנץ והסוגיה המקבילה בזבחים – נאמר כך: "מאי טעמא קסבר כי גמרה מעילה...". משמע כי ר' יוסי הנזכר הוא המחלק בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית.

ראיה שניה

השטמ"ק אות ד הביא בשם גליון ובשם תוס' כי גם הגורסים בסימן ה כלשון השניה א, גורסים בענייני כלשון הראשונה או כלשון השלישית. כלומר, בנוסח שציטטו בעלי התוספות – שהוא כנוסח הדפוסים שלפני מהרש"ק – היה סתירה בין תחילת הסוגיה לסופה: בתחילת הסוגיה [שהבאנו בסימן ה] הובא כי המקור למעט קדשי גויים ממעילה הינו על פי התיבות 'בני ישראל', ואילו בסוף הסוגיה [שהבאנו כאן – סימן ט] הובא כי מקור מיעוט קדשי גויים ממעילה הינו על פי גזירה שוה מתרומה. בעלי התוספות הציגו את הסתירה זו כקושיה על הלשון השניה בסימן ה. תוספות לא תירצו על קושייתם, אולם הגליון כתב כי על פי שיטת ר"י יש תירוץ לסתירה: תחילת הסוגיה הינה כשיטת ר' שמעון וסוף הסוגיה הינו כשיטת ר' יוסי; ר' שמעון ממעט קדשי גויים ממעילה על פי הפסוק 'בני ישראל' ולכן אינו מחלק בין קדשי הגוף

²¹ אגב, מוכח מכאן שרבו של רש"י נוקט כי החילוק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית הינו לשיטת ר' שמעון המיקל בקדשי גויים לענין פיגול נותר וטמא. הרי שסבר רבו של רש"י כרש"י ולא כר"י, ראה תוס' בעמוד הקודם ד"ה במה.

ובין קדשי בדק הבית, ואילו ר' יוסי ממעט קדשי גויים ממעילה על פי הגזירה שוה ולכן מחלק הוא בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית.

עלה בידינו כי היה נוסח מסויים שעמד לפני הראשונים והוא גם נוסח דפוסים קדמונים, ולא מצאו הראשונים דרך לבאר את הנוסח כי אם על פי שיטת ר"י.

ראיה שלישית

בלשון הראשונה ובלשון השלישית נאמר כי על פי הגזירה שוה מתרומה למעילה יש לחלק לגבי מעילה בקדשי גויים בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית. תוס' בסוגייתנו ועוד מקומות הקשו מפני מה לא נלמד מהגזירה שווה כי החילוק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית קיים אף לגבי הלכות נוספות הנלמדות בגזירה שוה מתרומה, כגון עצם איסור הלאו על המעילה.

בעלי התוספות תירצו בכמה אופנים (ראה תוס' ושטמ"ק אות טו בשם תוס' ומה שנבאר בהערות). אחד מן התירוצים הוא לנקוט כי אכן לשיטת התנא המחלק לגבי קדשי גויים בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית – יש לחלק גם לגבי הלכות נוספות בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, ומה שמצאנו מקורות שאינם מחלקים – הרי זה מפני שיש כאן מחלוקת תנאים: לדעת ר' שמעון אין לחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית, אלא בכל אופן אין מעילה בקדשי גויים וכמו כן בכל אופן נוהגים כל הדינים הנלמדים מתרומה למעילה; לדעת ר' יוסי יש לחלק בין קדשי הגוף לקדשי בדק הבית וכל הדינים הנלמדים מתרומה – כולל פטור מעילה בקדשי גויים – נוהגים רק בקדשי הגוף. (תוס' זבחים מה ע"ב, דיבור ראשון, תירוץ שני).

עלה בידינו כי על הלשון הראשונה והשלישית יש קושיה, ואחד מן התירוצים הינו מבוסס על שיטת ר"י.

להלכה

ממחלוקת רש"י ור"י מה דעת ר' שמעון ומה דעת ר' יוסי, תיתכן נפקא מינה לדינא: מחד גיסא מסתבר לפסוק כר' יוסי, שכן: "רבי יוסי ורבי שמעון - הלכה כרבי יוסי", (עירובין מו ע"ב). מאידך, מסתבר לפסוק שלא כר' יוסי, שכן הרמב"ם פסק בשאר ההלכות המוזכרות בברייתא שלא כר' יוסי, וביאר רבנו בצלאל אשכנזי כי הרמב"ם גרס שהחולק על ר' יוסי בברייתא אינו ר' שמעון אלא סתמא דברייתא, (שטמ"ק זבחים מה ע"א אות ג, וראה באחרונים ביאורים רבים נוספים).

אמנם, יש ראיה לפסוק כשיטה המחלקת בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית – ר' שמעון או ר' יוסי – מכך שהגמרא ערכין ה ע"ב מביאה שיטה זו בפשיטות. ראה תוס' זבחים מה ע"ב שרבינו אלחנן רצה להוכיח מן הגמרא בערכין כי השיטה המחלקת בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית הינה השיטה העיקרית בדברי התנאים, אך ר"י אביו דחה דבריו.

למעשה, הרמב"ם פסק לגבי מעילה בקדשי גויים כי יש לחלק בין קדשי הגוף ובין קדשי בדק הבית (מעילה פ"ה הט"ו).

סימן י [ג ע"ב]

הקדמה

הגמרא מחפשת מקור להתיר להישבע שבועת אמת [כדי שלא נאסור זאת מכח הפסוק 'אם לא תשמור...]. מביאה הגמרא כי הפסוק 'שבועת יקוק תהיה בין שניהם' (שמות כב י) מתיר את שבועת הדיינים, והפסוק 'ובשמו תשבע' (דברים ו יג) מתיר שבועה לקיים את המצוות. אם כן עדיין קשה מהו המקור להתיר שבועת אמת פשוטה שאינה שבועת הדיינים ואינה שבועה לקיים את המצוות.

מתרצת הגמרא:

לשון ראשונה

הכתיב קרא אחרינא ובו תדבק ובשמו תשבע, אלא למאי אתא למקלל את חברו בשם.

לשון שנייה

ההוא דרב גידל מן ובו תדבק נפקא, אלא ובשמו תשבע למה לי, אם אינו ענין לשבועת הדיינים, דהא נפקא לי משבועת יי' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריא. ואם אינו ענין לשבועה דמצוה דהא נפקא לי מבו תדבק תנהו ענין לשבועה דחולין דשריא. ליראה את השם הנכבד והנורא והפלה ה' את מכותך דכתב רחמנא למה לי, ש"מ לחיובי למקלל את חברו בשם הוא דאתא.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, רמב"ם ספר המצוות עשה ז. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות הלשון השנייה: בראשונים: רמב"ן בהשגות על ספר המצוות עשה ז, ילקוט ת"ת לר"י סקילי דברים ו יג, רבינו יוחנן בן ראובן בפירושו על השאלות (תחילת פרשת בלק, שאלות מהדורת מירסקי כרך ה ע' עד).

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: ילקוט ש תתמד, רבינו גרשום, פירוש אחד הראשונים, שטמ"ק ב. בכתבי היד: כת"י ניו יורק.

פירוש הלשונות

המקורות להתיר שבועת אמת פשוטה ושבועת המצוות

הגמרא מתרצת כי יש פסוק נוסף שעל פיו יובן שמותרת גם שבועת אמת פשוטה. **בלשון הראשונה** מצוטט הפסוק 'ובשמו תשבע', וכוונת הגמרא לומר כי מכך שנאמר בתורה שתי פעמים 'ובשמו תשבע' (דברים ו יג, דברים י כ) למדים אנו להתיר בין שבועת אמת לקיים את המצוות ובין שבועת אמת פשוטה. **בלשון השניה** מצוטט הפסוק 'ובו תדבק' (שם י כ) וממנו לומדת הגמרא להתיר שבועה לקיים את המצוות, וממילא נשאר הפסוק 'ובשמו תשבע' מיותר ללמדנו להתיר אפילו שבועת אמת פשוטה.

הרמב"ם והרמב"ן נחלקו במחלוקת שבין הלשונות, כפי שנראה בסעיף 'נפקא מינה בין הלשונות'.

ניתן גם לבחור בדרך ממוצעת בין שתי הדרכים הנזכרות, ולנקוט כי לדרך זו התכוונו שתי הלשונות. וכך אפשר לומר: הלימוד להתיר שבועה לקיים את המצוות הינו מן כל התיבות 'ובו תדבק' ובשמו תשבע'. דהיינו, התיבות 'ובו תדבק' המזהירות על קיום המצוות, מלמדות על התיבות 'ובשמו תשבע' שמדובר בהן על שבועה לקיים את המצוות. דרך זו מתיישבת הן בלשון הראשונה שציטטה את התיבות 'ובשמו תשבע', והן בלשון השניה שציטטה את התיבות 'ובו תדבק'. במיוחד מתיישבת דרך זו בנוסח הדפוס רוב כתי"י, כפי שנביא בסמוך.

בחלק מן המקורות שהביאו רק את הלשון הראשונה, מצוטט הפסוק באופן שונה **'ובו תדבק'** ובשמו תשבע' (נוסח הדפוס. בכתבי היד: פל, מ, 10). נוסח זה אינו ברור ויכול הוא להתפרש בשני אופנים:

[א]. כפי שפירשנו בתחילה את הלשון הראשונה: נאמר בתורה שני פעמים 'ובשמו תשבע' ללמדנו שיש שני היתרים, אחד לשבועה לקיים את המצוות והשני לשבועת אמת פשוטה. אכן בנוסח זה, באזכור השני של התיבות 'ובשמו תשבע', נוספו התיבות 'ובו תדבק' בתור סימן המציין את מקומו של הפסוק השני. [בדומה לכך, בפעם הראשונה שציטטה הגמרא את התיבות 'ובשמו תשבע' נוסף בכתב יד מינכן **'אותו תעבוד'** ובשמו תשבע', לרמז כי מדובר על הפסוק הראשון, דברים ו יג].

[ב]. כפי שביארנו לעיל אשר אפשר להשוות את שתי הלשונות ולומר כי הלימוד הוא מן כל התיבות 'ובו תדבק' ובשמו תשבע'. ביאור זה מתיישב היטב בנוסח האחרון שהביא את כל התיבות הנידונות 'ובו תדבק' ובשמו תשבע'.

איזו שבועה הותרה בפסוק 'ובשמו תשבע' הראשון

בלשון השניה יש תיבות ביאור נוספות שאינן נמצאות בלשון הראשונה, ואלו הן: "אלא ובשמו תשבע למה לי, אם אינו ענין לשבועת הדיינין, דהא נפק'א לי משבועת יי' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמ'א דשריא. ואם אינו ענין לשבועה דמצוה דהא נפק'א לי מבו תדבק תנהו ענין לשבועה דחולין דשריא". בפשטות אין כאן אלא תוספת ביאור ולא נאמר כאן דבר חידוש שלא נאמר כבר בגוף הסוגיה, אכן כשנדייק נמצא דברי חידוש כדלהלן.

סוגייתנו הסבירה כי הפסוק 'שבועת יקוק תהיה בין שניהם' מתיר להשבע שבועת הדיינים, ושאלה הגמרא על כך: "אימא הני מילי לפייס את חבירו אבל מילקא לקי". נחלקו הראשונים בפירוש קושיית הגמרא. רש"י כתב: "לפייס חבירו שלא יהא תובעו ממון, אבל מילקא לילקי הואיל ומביא עצמו לידי שבועה". משמע כי קושיית הגמרא היא שיתכן לחייב מלקות את הנשבע **שבועת הדיינים**, וכן משמע בפירוש הרמב"ם. אכן הרמב"ן כתב: "לומר, שתהיה שבועת השומרים מותרת להפיס דעתו של בעל הבית, אבל ילקה על שבועת אמת כשנשבע מעצמו שבועת ביטוי". הנה מפרש כי קושיית הגמרא היא שיתכן לחייב מלקות את הנשבע **שבועת אמת פשוטה**.

בתוספת שבלשון השניה מפורש כשיטת הרמב"ן, שכן נאמר בה כי הפסוק 'שבועת יקוק תהיה בין שניהם' מתיר את שבועת הדיינים, וכל הצורך בלימוד נוסף הינו ל"שבועה דעלמ'א". הרמב"ן גרס כלשון השניה ולכן מובן שמפרש כפי שנאמר בלשון זו. רש"י גרס כלשון הראשונה ולכן מובן שיכול לפרש שלא כפי שנאמר בלשון השניה. רמב"ם גרס את שתי הלשונות, וחידוש הוא שפירש את תחילת הסוגיה שלא כפי המפורש בלשון השניה.

שבועת אמת פשוטה, מצוה או היתר

דבר חידוש נוסף יש בתוספת שבלשון השניה בכך שמודגש בה פעמיים שהלימוד לגבי שבועת אמת פשוטה הוא 'דשריא', ומשמע כי היא רשות ולא מצוה.

נחלקו בדבר רבותינו הראשונים, לדעת הרמב"ם יש מצוה להשבע: "שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא, והידור וקידוש גדול הוא להשבע בשמו", (שבועות פ"א ה"א, ספר המצוות עשה ז). לדעת הרמב"ן אין כאן מצוה אלא היתר: "שאינן השבועה בשמו בעת הצורך חובה ומצות עשה, אבל רשות היא בידנו עם תנאים רבים", (השגותיו על ספר המצוות שם, פירושו לחומש דברים ו' יג)²².

הרמב"ן (השגות על ספר המצוות, מצוה ז) הוכיח מן התוספת שבלשון השניה כדעתו ששבועת אמת פשוטה הינה היתר, שלא כדעת הרמב"ם הסובר שהיא מצוה. ייתכן בהחלט שהרמב"ם גרס כלשון הראשונה שלא קיימת בה התוספת, וכך יכל לסבור ששבועת אמת פשוטה הינה מצוה. החלוקה שלפנינו תואמת לחלוקה הקודמת לגבי מקור דין שבועת המצוות. אף שם הרמב"ם גרס כלשון הראשונה והרמב"ן גרס כלשון השניה.

נפקא מינה בין הלשונות

לגבי מקור ההיתר של שבועת אמת פשוטה אין מחלוקת בין הלשונות, שכן מסכימים כולם שההיתר נלמד מן התיבות 'ובשמו תשבע'. לגבי שבעה לקיים את המצוות קיימת מחלוקת בין הלשונות: לפי הלשון הראשונה ההלכה נלמדת מן התיבות 'ובשמו תשבע', ולפי הלשון השניה ההלכה נלמדת מן התיבות 'ובו תדבק'.

לגבי שבעה לקיים את המצוות מסכימים הרמב"ם והרמב"ן (שם) שהיא מצוה חיובית. הרמב"ם גרס כלשון הראשונה הלומדת שבעה זו מן הפסוק 'ובשמו תשבע', ולדעת הרמב"ם פסוק זה הינו מצוה חיובית. הרמב"ן גרס כלשון השניה הלומדת שבעה זו מן הפסוק 'ובו תדבק', ומודה הרמב"ן כי פסוק זה הינו מצוה חיובית.

יש נפקא מינה גדולה בין דרך הרמב"ם [- הלשון הראשונה] ובין דרך הרמב"ן [- הלשון השניה]. לשיטת הרמב"ם הסובר שהמצוה להשבע על קיום המצוות נלמדת מ'ובשמו תשבע', הרי החיוב חל על אדם שכבר רוצה לקיים על נפשו את חיוב המצוה, וצוותה התורה שקיום זה יעשה על ידי שבעה. וכן לשון הרמב"ם בספר המצוות שם: "שצונו להשבע בשמו כשנצטרך לקיים דבר מהדברים או להכחישו". לעומת זאת, לדעת הרמב"ן המצוה חלה על אדם שיש לפניו נסיון ויתכן שלא יעמוד בו. במקרה זה צוותה התורה שישבע האדם על קיום המצוה, ובכך יחזק את עצמו לעמוד בנסיון. וכך לשון הרמב"ן בהשגותיו שם: "שתדביק נפשך אל מצותיו ואל עבודתו ותזרז אותה אליו בשבועות ואסרים לקיים חפצו".

במילים אחרות, לדעת הרמב"ם המצוה להשבע שבועת המצוות הינה מהלכות שבועות, ולדעת הרמב"ן המצוה להשבע שבועת המצוות הינה מהלכות קיום המצוות.

למעלה הצענו דרך ממוצעת בין שתי הלשונות שהדרשה בסוגייתנו הינה מכל התיבות 'ובו תדבק ובשמו תשבע', דהיינו, התיבות 'ובשמו תשבע' מתפרשות על שבעה בענייני 'ובו תדבק' שהם ענייני קיום המצוות. לפי דרך זו יש להסתפק האם מצוות 'ובשמו תשבע' היא מפני כבוד ה' שישבעו בשמו [כדרך הרמב"ם], או בכדי לחזק את קיום המצוות [כדרך הרמב"ן].

אם נצרף פרטים מסויימים מדעת הרמב"ם ודעת הרמב"ן תעלה בידינו דרך מחודשת שאף שבועת קיום המצוות אינה מצוה אלא רשות. דהיינו, אם נניח ששבועת קיום המצוות נלמדת מ'ובשמו תשבע' [כדעת הרמב"ם – הלשון הראשונה]²³, ובנוסף על כך נניח שדין השבועה בתיבות 'ובשמו תשבע', אינו מצוה אלא היתר [כשיטת הרמב"ן], התוצאה תהיה שאף שבועת קיום המצוות הינה רשות. אמנם לעת עתה לא מצאתי בראשונים מי שסובר כך.

²² בספר המצוות הסיק הרמב"ן כי הפסוק הינו 'לאו הבא מכלל עשה', לאסור שבעה בשם ע"ז. אף בפירושו לתורה פתח במהלך זה, אולם שם צידד כי בסוגיה שלפנינו מוכח שהפסוק הינו היתר ולא מצוה.
²³ וייתכן שהוא הדין אם שבועת קיום המצוות נלמדת מ'ובו תדבק ובשמו תשבע', ראה פיסקה קודמת.